

Alâ' b. el-Hadramî'nin İslâm Tarihindeki Yeri

The Place of Alâ b. al-Hadramî in the History of Islam

Mevlüt POYRAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları
Bölümü, İslam Tarihi Anabilim Dalı

Dr. Lecturer, Artvin Çoruh University, Faculty of Theology, Department of History of
Islam, Artvin/ Turkey
mevlutpoyraz@artvin.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-2345-6789

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 14 Mart / March 2019

Kabul Tarihi / Date Accepted: 17 Eylül / September 2019

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

DOI: 10.29288/ilted.539830

Atıf / Citation: Poyraz, Mevlüt. "Alâ b. el-Hadramî'nin İslâm Tarihindeki Yeri / The Place of Alâ b. al-Hadramî in the History of Islam". *ilted: ilabiyat tetkikleri dergisi / journal of ilabiyat researches* 52 (Aralık / December 2019/2): 311-333.
doi: 10.29288/ilted.539830

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/ilted> | [mailto: ilahiyatdergi@atauni.edu.tr](mailto:ilahiyatdergi@atauni.edu.tr)

Copyright © Published by Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /

Ataturk University, Faculty of Theology, Erzurum, 25240 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Bu araştırma; meşhur sahâbi Alâ b. Hadramî'nin Hz. Peygamber (s) ve Râşid halifeler döneminde gerçekleşmiş siyasi, idari ve askeri faaliyetlerdeki konumunu ele almaktadır. Hadramevt'li bir aileye mensup olup Mekke'de dünyaya gelen Alâ, Hudeybiye antlaşmasından önce Müslüman olup Medine'ye hicret etmiştir. Bahreyn emiri Münzir b. Sâvâ 'ya gönderilen İslâm'a davet mektubunun elçiliğini yapmıştır. Mekke'nin fethinden sonra dini tebliğin yanı sıra, zekât ve cizye tahsili yapmak üzere özel yetkiyle Bahreyn'e gönderilen Alâ, Allah Resûlü'nün vefatından kısa bir süre önce görevinden azledilmiştir. I. Halife Hz. Ebû Bekir tarafından Bahreyn bölgesi emirliğine yeniden tayin edilmiştir. Basra valiliğini üstlenmek üzere giderken yolda vefat etmiştir. (ö. 14/636).

Anahtar Kelimeler: *İslâm Tarihi, Sahâbi, Alâ b. Hadramî, Elçilik, Emirlik.*

Abstract

This research deals with the place of well-known companion Alâ b. Hadramî in political, administrative and military activities during the caliphs of Rashid and the Prophet (pbuh). Alâ, a member of a family from Hadramevt and born in Mecca, became a Muslim before the treaty of Hudeybiyyah, and migrated to Medina. He was a messenger of the letter of invitation to Islam sent to the Emirate of Bahrain, Münzir b. Sâvâ. After the conquest of Mecca, Alâ, who was sent to Bahrain with his special authority to collect zakat and jizya as well as the invitation to the religion, was dismissed from his post shortly before the death of the Messenger of Allah. Alâ was reappointed to the Emirate of Bahrain by the first Caliph, Abu Bakr. He died on his way to assume the governorship of Basra. (d. 14/636)

Keywords: *History of Islam, Companions, Alâ b. Hadramî, Embassy, Emirate.*

Extended Summary

This research deals with the place of well-known companion Alâ b. al-Hadramî in political, administrative and military activities during the caliphs of Rashidun and the Prophet (pbuh). The work done with the contribution of the basic sources of Islamic History and recent research aims to both convey procedures, methods and practices related to some of the events that shed light on the period of the Prophet (pbuh) - the main issues such as Islamic communiqués, invitation letters, the subject of Islam to the Bahrain region and the management of the Muslim-non-Muslim people in the region- to our era by means of investigating the famous Companion Alâ b. al-Hadrami and pass down the example life of the Companions who have endeavored to spread Islam and dominate the region. In this research conducted with this method and purpose; after briefly mentioning the pre-Islamic life of Alâ, we discussed his activities carried out as a Muslim from the period of the Prophet (pbuh) to his death in the period of Caliph Omar. Alâ, a member of a family from Hadramevt and born in Mecca, became a Muslim before the treaty of Hudeybiyyah and migrated to Medina. The fact that he is a member of a family that has an agreement with the Umayyahids, who are influential in the administration of Mecca and is also among the few literate people in Mecca, indicates that Alâ has both educational and administrative knowledge and experience. His position, as known by the Prophet (pbuh), immediately paved the way for his appointment as a clerk when he emigrated. On the other hand, the Messenger of Allah, taking into consideration his relationship with the Emirate of Bahrain as well as his oratory and political ability, sent him to the Emirate of Bahrain Münzir b. Sâvâ as a messenger. With a succinct speech that we believe he had an impact on the acceptance of Islam of Münzir b. Sava, he proved the prophetic vision of the Prophet (pbuh) when he chose him as a messenger. With this successful embassy, Alâ b. al-Hadrami paved the way for the people of a great region to meet Islam peacefully and to come under the rule of Muslims in a short time. The Messenger of Allah appointed him with the task of contributing to the spread of religion to the same region after the conquest of Mecca, struggling for the Islamic provisions to prevail in the region, applying the tax system envisaged by Islam, and collecting of zakat and jizya. Ala, who fulfilled his duty with utmost diligence, influenced a large mass of the people to enter Islam and made the non-Muslims, with the treaty of jizya, subject to the Islamic state in accordance with the instructions of the Messenger of Allah. He contributed to the improvement of the regional economy by distributing the zakat collected from the Muslim rich to the

poor, as well as sending the jizya income collected from non-Muslims to Medina to help the people of Medina to overcome their financial problems. Although the Messenger of Allah dismissed him from his duty, he did not use a condemnatory statement about his dismissal. When Caliph Abu Bakr appointed Alâ as an Emir to the region, his inculcation: "I expect you to serve as you did in the time of the Messenger of Allah" was evidence that he was not dismissed because of his mistakes. Both in his relations with the regional administrator in the period of the Prophet (pbuh) and in the period of Abu Bakr, his taking the support of administration by informing them in the coordinated works with the local Emirs and commanders while combating with the apostate, he projected the image of an obedient man. This attitude brought him success in taking the apostates under control as well as being effective in the conquest of some lands under the rule of Sassanians. Alâ, who also made a strong impression with his conquests in the Caliph Omar period, was awarded a new governorship to conduct the conquests in the Basra region, but died on the way. Ala b. Al-Hadrami presented an exemplary picture of believers who internalized obedience for the messenger of Allah and the Caliphs as well as his struggle to live the true religion when he began with migration on the path of Allah after he entered Islam, his consciousness of responsibility to carry out the duty given by the Messenger of Allah in the most beautiful way, his determination to spread the religion through the peace and his courage of the jihad made with the gun when necessary.

GİRİŞ

Hız. Peygamber'in (s) kâtipleri, elçileri ve emirleri arasında yer alan meşhur sahâbî Alâ b. Hadramî, hakkında araştırma yapılması gereken tarihi bir şahsiyettir. Bahreyn emiri Münzîr b. Sâvâ'nın ve Bahreyn halkının sulh yoluyla İslâm'a tabi olması için gösterdiği gayreti, Bahreyn bölgesinde Hız. Peygamber'in (s) valisi olması, ridde döneminde bölge halkının İslâm toplumuna tabi olması için yaptığı mücadelesi ve akabinde bölgede yaptığı fetih hareketleriyle İslâm'ın yayılmasına ve bölgedeki hâkimiyetine katkısı, bizi hakkında araştırmaya sevk eden amillerdir. Bu gerekçelerle gerçekleştirdiğimiz çalışmamızı, Alâ b. Hadramî'nin siyasi ve askeri faaliyetlerdeki rolüne hasrettik.

Bu çalışma; Hız. Peygamber dönemine ışık tutan olayların bir kısmına dair usul, yöntem ve uygulamaları -İslâmî tebliğ, davet mektupları, Bahreyn bölgesinin İslâm'a tabiiyeti ve bölgede müslim- gayrimüslim halkın yönetimi gibi başlıca hususlar- meşhur sahâbî Alâ b. Hadramî'nin hayatının incelenmesi suretiyle dönemimize aktarmayı amaç edindiği gibi İslâm'ın yayılmasında ve dönem itibarıyla bölgede hâkim olmasında gayret gösteren sahâbînin örnek hayatını günümüz nesline taşımaktadır.

Araştırmanın içeriğine girmeden önce Alâ b. Hadramî'nin kimliği ve İslâm'a girişine kadarki hayatına kısaca değinmeyi gerekli görmekteyiz. Yemen'in Hadramevt bölgesindeki¹ Kinde kabilesine mensup olup el-Hadramî ismiyle maruf Abdul-

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1421/2001), 5: 276; Ebû Amr Halife b. Hayyât b. Halife eş-Şeybânî, *Kitâbü't-Tabakât (Tabakâtü'r-ruvât)*, nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Riyâd: Dâru Tıbbiyye, 1402/1982), 12, 72; Ebü'l-Kâsim Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es-Süheyli, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sireti'n-nebiyye li'bni Hişam*, thk. Tâhâ Abdürraûf Sa'd (Kahire: 1387- 1390/1967-1970), 3: 42.

lah'ın² soy zinciri hususunda farklı bilgiler³ olmakla birlikte Mekke'ye yerleştiği⁴ ve Ümeyyeoğullarıyla anlaşmalı olduğu hususunda rivayetlerde neredeyse ittifak vardır.⁵ Abdullah'ın yani el-Hadramî'nin Evs kabilesinden Zühre bt. Mâlik b. Huzeyfe b. Âmir b. Amr b. Cahcabe⁶ ile nerede ve ne zaman evlendiği ile ilgili bilgiye ulaşamadık. Ancak bu ailenin çocuklarından olup araştırmamıza konu olan meşhur sahâbî Alâ b. Hadramî'nin -doğum tarihi bilinmemekle birlikte- Mekke'de dünyaya geldiği bilgisi kaynakların naklettikleri bir husustur.⁷ Meymûn, Amr ve Amîr adlarında üç kardeşi olan Alâ'nın ailesinin;⁸ Mekke'nin saygın ailelerinden Benî Ümeyye ile anlaşmalı olmasının yanı sıra⁹ Meymûn b. el-Hadramî'nin Mekke-Irak yolu güzergâhında Ebtâh denilen yerde kazdırdığı ve adıyla (Meymûn kuyusu) anılan bir su kuyusu sahibi olması da¹⁰ -bölge şartları çerçevesinde dikkate alındığında- Mekke'de adlarından bahsettirecek bir saygınlık yakaladıklarını hissettirmektedir.

Alâ b. Hadramî'nin Mekke dönemine dair ayrıntılı bilgiye rastlayamadığımızı ifade etmeliyiz. Kaynaklar bağlamında onun Müslümanlar arasındaki ilk faaliyetini, Hudeybiye antlaşması sonrası Eslem kabilesi için yazdırılan yazının kâtipliğinde müşahede etmekteyiz. Bu durum; onun okuma yazma bildiğini ve Hz. Peygamber'in (s) kâtipleri arasında yer aldığı¹¹ ortaya koymaktadır. Kaynaklarda yer alan

² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 276; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât*, 72; Ebü Ömer Cemâlüddin Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-aşhâb*, nşr. Âdil Mürşid (Amman: Dârü'l-A'lâm, 1423/2002), 1: 334; Ebü Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaûd - Hüseyin el-Esed (Beirut: Müessesetü'r-Risale, 1405/1985), 1: 262; Ebü'l-Hasen İzzüddin Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-şahâbe*, thk. Ali M. Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 4: 71-72; Ebü's-Safâ (Ebü Saïd) Salâhüddin Halil b. İzziddin Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed Arnaûd - Türki Mustafa (Beirut: Dârü İhyâi't-Türas, 1420/2000), 20: 41.

³ Alâ'nın babası Abdullah'ın soy zinciri hakkında kaynakların farklı verileri mevcuttur. Bk. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 276; Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *el-İşâbe fi temyizi's-şahâbe*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beirut: Dârü'l-Ciil, 1412) 4: 541; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 334; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât*, 12, 72; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 4: 71-72; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, 3: 42). Diğer kaynaklardan farklı olarak İbn Hacer, Alâ'nın isminin Abdullah olduğunu babasının isminin ise İmâd olduğu soy zincirini kaydetmiş (İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4: 541) ancak kardeşlerinin İbn-i Hadramî olarak zikredilmesi bu değerlendirilmeyi geçersiz kılmaktadır.

⁴ İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4: 541; Ahmet Önkâl, "Alâ b. Hadramî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1989), 2: 310.

⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 276; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4: 541; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 334; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1: 262; Mustafa el-A'zamî, "Asr-ı Saadette Yazı ve Vahiy Kâtipleri", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, ed. Vecdi Akyüz (İstanbul: Beyan Yay., 2006), 1: 200-201.

⁶ Halife b. Hayyât, *et-Tabakât*, 72.

⁷ Önkâl, "Alâ b. el-Hadramî", 2: 310.

⁸ Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen, *Kitâbü'l-İber ve divânü'l-mübede* 've'l-haber...', thk. Halil Şühâde-Süheyl Zekkâr (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1421/2001), 2: 245.

⁹ Ebü Abdillâh Şihâbüddin Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beirut: Dâru Sadır, 1397/1977), 1: 348.

¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 276; Ahmed b. Yahyâ el-Belâzürî, *Ensâbü'l-esrâf*, thk. Muhammed Hamîdullah (Dârü'l-Maârif, ts.), 1: 11; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1: 262.

¹¹ Ahmed b. Yahyâ el-Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, trc. Mustafa Fayda (İstanbul: Siyer Yay., 2013), 540-541; Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, trc. Zakir Kadiri Ugan - Ahmet Temir (İstanbul: Meb Yay., 1992), 5: 854; Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir b. Muhammed el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-İdâriyye: Hz. Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, trc. Ahmet Özel (İstanbul: İz Yayıncılık, 1990-1993), 1: 199.

Bedir savaşına ve Uhud savaşına iştirak eden sahâbenin isimlerine dair bilgiler içerisinde adının yer almaması; onun İslâm'ı kabulünün ve hicretinin en erken Uhud savaşından sonra olabileceğini işaret etmektedir. Ancak onun Hendek savaşı sonrası ile Hudeybiye anlaşmasının hemen öncesi arasındaki zaman zarfında İslâm'ı kabul edip hicret ettiği daha makul gözükmektedir. Hamidullah'ın kaydına göre Alâ hicretten önce İslâm'a girmiştir¹² ancak adının geçtiği faaliyetlerin yukarıda bahsedilen kâtiplikle başlamış olması bu kanaati doğrulamamaktadır. Alâ'nın muhacirlerden oluşu ve İslâm'ı ilk kabul edenler arasında sayılması,¹³ Mekke'nin fethi sonrası İslâm'ı kabul edenlere göre değerlendirilmiş olabilir.

Kaynaklarımızda; Alâ ve ailesinin, İslâmî tebliğin Mekke döneminde gerek Hz. Peygamber'e gerekse diğer Müslümanlara karşı nasıl bir tepki verdiği hususunda bir bilgiye ulaşamadık. İslâm'a ve Müslümanlara karşı aşırı tepki gösterenler arasında isimlerinin geçmemesi, bu ailenin daha ılımlı bir yol izlediği hissiyatını hatıra getirmektedir. Bununla birlikte hicret sonrası Müslüman-müşrik çatışmasında öldürülen ilk müşrik, bu aileden Amr b. el-Hadramî olmuştur. Amr b. el-Hadramî'nin öldürülmesi, Mekke müşriklerince Bedir savaşının gerekçeleri arasında yer almıştır.¹⁴ Alâ'nın kardeşlerinden Âmir b. el-Hadramî ise Bedir savaşında Müslümanlar tarafından öldürülmüştür.¹⁵ Ancak Alâ'nın müşrikler safında dahi olsa bu savaşa iştiraki karanlıkta kalan bir husustur.

1. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ FAALİYETLERİ

Kaynaklarımıza göre; Alâ b. Hadramî'nin İslâm tarihinde adından bahsedilmesine sebep olan ilk olay, Hz. Peygamber'in (s) Eslem kabilesine yazdırdığı mektup-taki kâtiplik görevidir.

1.1. Eslem Kabilesine Yazılan Yazı

Vâkidî'nin kaydına göre; Gâdirü'l-Eştât denilen bölgede yaşayan Eslem kabilesi ve başkanları Büreyde b. el-Husayb, Hudeybiye anlaşmasından sonra Resûlullah'a (s) gelip talepte bulunmuşlardır. Büreyde'nin isteği üzerine Resûlullah (s): "Siz nerede olursanız olun muhacirsiniz." diye buyurduktan sonra Alâ b. Hadramî'yi çağırıp bir name yazdırmıştır.¹⁶ Hamidullah, bu mektubun bir benzerini bazı farklı bilgilerle eserinde zikrettikten sonra, Alâ'nın yazdığı mektupta geçen zekât ve hicret kelimelerini dikkate alarak mektubun yazılış tarihi hakkında değerlendirme yap-

¹² Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, trc. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yay., 2004), 380-381.

¹³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 276; Önkal, "Alâ b. el-Hadramî", 2: 310.

¹⁴ İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4: 541; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 334; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, 4: 71-72.

¹⁵ İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4: 656; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 334; Safedî, *el-Vâfi*, 20: 41.

¹⁶ Mektup içeriği: "Bu, Allah'ın elçisi Muhammed'den (s) Eslem kabilesinden Allah'a iman edenlere yazılmış bir mektuptur. Allah'ın bir ve Muhammed'in de onun kulu ve elçisi olduğuna şahadet edenler Allah'ın güvencesindedirler. Onlar için Allah'ın ve Resûlü'nün zimmeti vardır. Biz zulüm ve kötülük yapanlara karşı birlikte hareket ederiz. ..." Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkidî el-Vâkidî, *Hiz. Peygamber'in (s) Savaşları*, trc. Musa K. Yılmaz (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2007), 3: 13-14; Muhammed Hamîdullah, *el-Vesâ'iki's-siyâsiyye: Hiz. Peygamber Döneminin Siyasî-İdari Belgeleri*, trc. Vecdi Akyüz (İstanbul: Kitabevi, 1997, 297).

maya çalışmış ancak mektubun yazılış tarihi hakkında net fikir edinmenin zor olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁷ Kanaatimiz Hudeybiye antlaşması maddeleri çerçevesinde; Huzâa'lıların Hz. Peygamber'i seçip müttefik olmasıyla onların bir kolu olan Eslem'liler de bu esnada kitlesel olarak Hz. Peygamberle ittifak kurdular. Zira Vâkidi'nin naklettiği rivayet de bu ittifaka işaret eden içeriğe sahiptir.

1.2. Alâ b. Hadramî'nin Bahreyn Emiri Münzir b. Sâvâ'ya Elçi Gönderilmesi

Resûlullah (s) döneminde; Sâsânîlerin idaresi altındaki Abdülkays, Bekr b. Vâil ve Temîm kabilelerinden pek çok zümrenin yaşadığı bölge olan Bahreyn, Temîm kabilesinden Abdullah b. Zeyd'in soyundan Münzir b. Sâvâ tarafından idare edilmekteydi.¹⁸

Allah Resûlü (s), Alâ b. Hadramî'yi bir mektupla Bahreyn emiri Münzir b. Sâvâ'yı İslâm'a davet etmesi için gönderdi.¹⁹ Onun Bahreyn'e elçi olarak gönderildiği hususuyla ilgili kaynaklar nerdeyse ittifak ederken gönderiliş tarihiyle ilgili farklı bilgiler söz konusudur.²⁰ Bu tarihlerin her birinde Allah Resûlü'nün bölgeye mektup göndermiş olması muhtemeldir. Zira kaynaklarda Bahreyn emiri ile birkaç kez mektuplaşıldığı, Hamidullah'ın kaydına göre de Allah Resûlü'nün (s) Bahreyn'e sekiz mektup göndermiş olduğu zikredilmektedir.²¹ Ancak ilk davet mektubu için bu kadar farklı tarihi kabul etmemiz makul değildir. Bu rivayetler, mektuplaşma sürecindeki diğer mektupların gönderildiği tarihler için geçerli olur kanaatindeyiz.

1.3. Alâ b. Hadramî'nin Bahreyn Emiri Münzir b. Sâvâ'ya Davet Mektubu Götürmesi

Münzir b. Sâvâ ve ona tabi olan Arap halkının -Alâ'nın elçiliğinden önce- Abdülkays kabilesinden Münkız b. Hibbân aracılığıyla Müslüman olduklarına ve Medine'ye on dört kişiden oluşan Müslüman bir heyet gönderdiklerine dair²² bir

¹⁷ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 380-381.

¹⁸ Belâzürî, *Fütûh*, 113; Yâkût, *Mu'cemül-büldân*, 1: 347; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 315-316.

¹⁹ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer, *Târihü'l-Yakûbî*, thk. Abdülemir Mühennâ (Beyrut: Şirketu el-Alamiyyeti lil matbuat, 1431/2010), 1: 399; Ebü'l-Feth Fethuddin Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî, *Uyûnü'l-eser fi fînüni'l-meğâzi ve's-semâ'il ve's-siyer*, thk. Muhammed el-İd el-Hatrâvî - Muhyiddin Mestû (Beyrut: Daru İbn Kesir, ts.), 2: 353; Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb, *Zâdü'l-me'âd*, trc. Şükrü Özen (İstanbul: İklim Yay., 1998), 4: 60-61.

²⁰ Bu rivayetlere baktığımızda; hicri altıncı yılda Hudeybiye'den ayrıldıktan sonra (Belâzürî, *Fütûh*, 114; Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, 5: 581; Ebü'r-Rebî Süleymân b. Mûsâ el-Kelâ' el-Endelüsî, *el-İktifâ' bimâ Taẓminehu min Meğâzi Resûlullah ve's-şelâseti'l-Hulefâ'*, thk. Muhammed Kemâlüddin İzzüddin Ali (Beyrut: Dâru'n-Neşr, 1417), 2: 315, hicri yedinci yılda (Ebü Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb, *es-Sîretü'n-nebeviyye: Hz. Muhammed'in Hayatı*, trc. İzzet Hasan - Neşet Çağatay (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971), 4: 307, hicri yedinci yılda Fars'a gönderilen mektuptan önce (İbn Haldûn, *el-İber*, 1: 121), Mekke'nin fethinden önce (Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, 5: 797), hicri sekizinci yılda (Yâkût, *Mu'cemül-büldân*, 1: 348), Huneyn savaşı sonrası Cirâne'den ayrılırken (Belâzürî, *Fütûh*, 92-93; İbn Sa'd, *ef-Tabakât*, 5: 277; Ebü'l-Hasen İzzüddin Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, trc. M. Beşir Eryarsoy - Ahmed Ağırakça (İstanbul: Bahar Yay., 1987), 2: 195-196, hicri dokuzuncu yılın Recep ayında (İbn Hacer, *el-İşâbe*, 3: 581) gibi farklı tarihler söz konusudur.

²¹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 315-316; Hamidullah, *Hz. Peygamber Döneminin Siyasî-İdari Belgeleri*, 162.

²² Mevlânâ Şibli Numânî, *Sîretü'n-Nebi-Son Peygamber Hz. Muhammed*, trc. Yusuf Karaca (İstanbul: İz Yayıncılık, 2005), 402.

rivayet söz konusudur. Bu istisnai bilgiyi dikkate almadığımızda; Hz. Peygamber (s) dönemi Bahreyn münasebetlerinin -mektup içerikleri bağlamında- şu minval üzere gerçekleştiğini müşahade etmekteyiz.

Bahreyn'le münasebetlerin Mekke'nin fethinden önce²³ hicri yedinci yılda gerçekleştiği kuvvetle muhtemeldir. Bu münasebetin; Hz. Peygamber'in (s) gönderdiği İslâm'a davet mektubunu İran hükümdarının yırtması, Hz. Peygamber'in (s) de: "Allah da onun hükümdarlığını başına geçirip helak etsin"²⁴ sözü üzerine gelişen olaylar sonucu Yemen valisi Bâzân'ın İslâmiyet'i kabul etmesinden²⁵ sonra olduğu kanaatindeyiz. Zira Yemen valisi İslâm'ı seçip aynı görevde kaldığı gibi halkının İslâm'a girmesi için de çaba harcadı. Onun bu faaliyetleri, Sâsânî İmparatorluğunun Yemen'deki gücünü ortadan kaldırdığı gibi imparatorluğa bağlı Umman ve Bahreyn emirliklerinde de sarsıntı meydana getirdi. Allah Resûlü, bu çözülmeyi dikkate alıp bölge emirlerine Amr b. el-Âs'ı ve Alâ b. Hadramî'yi elçi olarak gönderdi. Umman'a elçi olarak gönderilen İbnü'l-Âs'ın hicri yedinci yılda Müslüman olduğunu da dikkate alırsak davet mektuplarının bölgeye yedinci yıl içi yahut sonrası gittiğini kabul etmek durumundayız. Münzir, mektup içeriğindeki "İslâm'a boyun eğersen sonunda esenliğe kavuşursun ve Allah şu anda iki elinin (iktidarı) arasında sahip olduğun şeyleri gerçekten sana bağışlayıp, senin yapar." ifadesiyle bir nevi Yemen'deki Bâzân gibi makamında kalırsın aksi takdirde iktidarınız ayaklarınızın altından kayıp gidecektir, mesajıyla davet edilmişti.

Alâ b. Hadramî'nin Münzir b. Sâvâ'ya götürdüğü ilk mektupta şu ifadeler yer verilmiştir: "Allah'ın elçisi Muhammed'den Münzir b. Sâvâ'ye: Selam hakikat yolunu izleyenlerin üzerine olsun. O halde ben seni İslâm'a davet ediyorum. İslâm'a boyun eğersen sonunda esenliğe kavuşursun ve Allah şu anda iki elinin (iktidarı) arasında sahip olduğun şeyleri gerçekten sana bağışlayıp, senin yapar. Şunu da bil ki benim dinim (güç ve iktidarım) yumuşak tabanı üzerine basan develerle tek tırnaklı atların erişebileceği sınırlara dek uzanan ülkelerde, çok yakın bir zamanda muzaffer olacaktır."²⁶ Bu mektup, içerik itibarıyla Bizans, İran ve Mısır hükümdarlarına gönderilen ilk davet mektuplarından²⁷ farklılık arz etmektedir. Ayrıca bu mektubun Bâzân'ın İslâm'ı kabul etmesinden sonra gönderildiğine de dolaylı olarak işaret etmektedir. İran sömürgelerinden olan Uman emirlerine gönderilen mektubun da aynı içeriğe sahip oluşu,²⁸ Münzir'e gönderilen ilk davet mektubunun Yemen'in İran imparatorluğundan kopması sonrasında olduğunu daha da pekiştirmektedir.

²³ Ebü Ömer Cemâlüddin Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *ed-Dürer fi'htîşâri'l-meğâzi ve's-siyer*, thk. Şevki Dayf (Kahire: Vizâretü'l-Evkâfi'l-Mısriyye, 1415/1995), 272; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, 2: 275-276; İbn Haldûn, *el-İber*, 2: 56.

²⁴ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 301.

²⁵ Mustafa Fayda, "Bâzân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1992), 5: 283-284.

²⁶ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 315-316; Hamîdullah, *Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*, 162.

²⁷ Mektup içerikleri için bk. Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 220, 266, 280-281, 301.

²⁸ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 343-344, 351.

Söz konusu mektubu Bahreyn emiri Münzir b. Sâvâ'ya sunan Alâ'nın, muhtemelen daha önce bu emirle aralarında bir dostluk ilişkisi vardı ki, onu ikna etmek için mektup haricinde bir de hitabede bulunmuştur.²⁹ Alâ'nın diplomasideki yeteneğine örnek teşkil eden hitabesinde; Ey Emir, Ey Kral yahut Ey Hükümdar değil de Ey Münzir! diye başlaması, onun Münzir'le tanışıklığına yahut dostluğuna işaret etmektedir. Belki de Hz. Peygamber (s), onun Münzir'le ilişkisini bildiği için elçi olarak onu göndermeyi tercih etmişti. Ayrıca Alâ'nın bu konuşmada; Mecûsilik dinine ait olumsuz özelliklere atıf yapması da bölgeyle münasebeti olduğunu ortaya koymaktadır. Emir Münzir de düşüncelerini ortaya koyduğu bir hitabede bulunmuştur.³⁰ Bu konuşmalardan sonra yukarıda işaret ettiğimiz Bâzân örneğinde olduğu gibi İslâmiyet'in hem dünya hem ahirete hitap eden hak bir din olduğunu elçinin anlatımından öğrenen Münzir İslâmiyet'i benimseyerek dünyalık makamını koruduğu gibi Müslüman olarak da ahiret makamını elde etmiş oldu.³¹ Emir Münzir'in İslâm'ı kabul etmesiyle Müslümanların Bahreyn'le olan münasebetleri olumlu başlamış ve emir Münzir'in de gayretleriyle bölge savaş olmadan İslâm'ın kabul edildiği ve barışın sağlandığını yer haline gelmiştir.³² Tabi burada Allah'ın hidayete erdirdiği Münzir'in ikna edilmesinde ve bölgenin barışla İslâm'a tabi olmasında dolaylı sebep olan elçi Alâ'nın gayreti de asla küçümsenemez. Önkal, Münzir'in birkaç kez Hz. Peygamberle mektuplaştıktan sonra Müslüman olduğuyla ilgili bilgi nakletmiştir.³³ Ancak Haleb'in, İbn İshak, Vâkîdî, Seyf, Taberî ve diğer birçok esere atıfta bulunarak yaptığı kaydına göre; Münzir Alâ'nın götürdüğü ilk mektubun kendisine ulaşmasıyla Müslüman olmuş ve İslâm'ı da güzel yaşamıştır.³⁴ Dolayısıyla onun ilk davetle İslâmiyet'i benimsediğini mektuplaşmalardan daha net bir şekilde çıkarabilmekteyiz. Hamidullah, zikri geçen diyalogun her ne kadar da hicri sekizinci yılda gönderilen davet mektubunun iletilmesi sırasında gerçekleştiğini kaydetse de bu diyalogun fetih öncesi ilk mektubun iletilmesi esnasında gerçekleştiği kanaatini taşıdığımızı yukarıda belirtmiştik.

1.4. Elçi Alâ'nın Bahreyn'den Ayrılışından Vali Olarak Atanmasına Kadar Bahreyn Emiri ve Halkının Hz. Peygamberle Münasebeti

Alâ b. Hadramî de diğer elçiler gibi görevini yaptıktan sonra geri döndü ve emir Münzir'in İslâmiyet'i kabul ettiği bilgisini ve tutumunu Allah Resûlüyle paylaştı.

²⁹ Alâ'nın Münzir'e hitabesi: "Ey Münzir! Sen bu dünya işlerinin görülmesinde büyük bir bilgi sahibi kimse olarak ün yapmışsın. Bu durumda, öte dünyayı daha az biliyor olman düşünülemez. Şu Mecûsilik dinlerin en kötüsüdür..." (Kettâni, *et-Terâtîbü'l-idâriyye*, 1: 269; Endelüsî, *el-İktifâ'*, 2: 316; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 316; Önkal, "Alâ b. el-Hadramî", 2: 310).

³⁰ Münzir'in Alâ'ya cevabı: "Sizin dininizin en çok hoşlandığım tarafı sadece bu dünya ya da sadece ahiretle sınırlı olmayıp, her iki dünyanın da saadetini kendi içinde bir araya getirmiş olmasıdır. Öyleyse niçin onu kabul etmeyecekmişim?" (Endelüsî, *el-İktifâ'*, 2: 316; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 316).

³¹ Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, 5: 797; İbn Abdülber, *ed-Dürer*, 272; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 6: 215.

³² İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, 2: 195-196.

³³ Önkal, "Alâ b. el-Hadramî", 2: 310.

³⁴ Ali b. Burhâniddin İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî, *İnsânü'l-'uyûn fi sîretü'l-emîni'l-me'mûn: es-Sîretü'l-Halebiyye*, thk. Dârü'l-Ma'rîfe (Beirut: Dârü'l-Ma'rîfe, 1400), 3: 300.

Bahreyn'deki Abdülkays kabilesine mensup Araplar emir Münzir'in davetiyle İslâm'a girdi.³⁵ İslâm'ı kabul eden Abdülkays kabilesi, Münzir b. Hâris komutasındaki on dört kişilik bir heyeti Allah Resûlü (s) ile görüşmek üzere Medine'ye gönderdiler.³⁶ Muhtemelen Münzir, görevi ve halkına nasıl davranacağı hususunda Hz. Peygamber'den kanaatini ve talimatlarını öğrenmek için Abdülkays heyetiyle bir mektup gönderdi. Allah Resûlü ise onun tereddütlerini gidermek üzere; kanaatimizce bu heyetle, Halebiye göre Alâ b. Hadramî eliyle (muhtemeldir) Münzir'e cevâbı yazı göndermiştir.³⁷ Bu mektupla emirin tereddütleri giderildiği gibi mektubun akışından Münzir'in elçiye değer verip itaat ettiği ve onun müspet tavırlarının elçiler tarafından övüldüğü de ifade edilmiştir.³⁸ Bu mektupta; Münzir'in -yukarıda zikri geçtiği üzere- İslâm'ı kabul edip elçiye değer veren müspet tavrının yanı sıra elçinin geri döndüğüne de işaret ettiği gibi "iyi davranırsan/ız malın/ız ve makamın/ız elin(iz)den alınmayacaktır" ifadesiyle de ilk davet mektubunun içeriğine de atıfta bulunulmuştur. Medine'ye gelip Allah Resûlü ile görüşen ve İslâm hakkında bilgiler öğrenip memleketlerine dönen bu heyetin, dönüş sonrası Abdülkaysların kalesi olan Cüvâsâ'da bir Cuma mescidi inşa etmiş olmaları yüksek bir ihtimaldir. Zira bu heyet, Medine'de kılınan Cuma namazlarına şahit olmuş ve kendi şehirlerindeki Müslümanların da aynı şekilde topluca ibadet yapabileceklerinin bilgisini de muhtemelen Allah Resûlü'nden sormuşlardı. Kaynaklarımızda Medine dışında ilk Cuma namazının Abdülkaysların bulunduğu Cüvâsâ şehrinde kılındığına dair rivayetler³⁹ bu kanımızı desteklemektedir. Cüvâsâ halkının hicri ikinci yılda İslâm'a girdikleriyle ilgili bir bilgi nakli de yapılmaktadır⁴⁰ ancak Sâsânî imparatorluğunun, himayesinde olan bir yerin bu tavra tepkisiz kalması düşünülemez. Sâsânîlerin tepkisinden bahseden bir kaynak olmadığına göre bu bilgi makul gözükmemektedir.

Kendisine gönderilen mektupla göreviyle ilgili şüpheleri izale olan emir Münzir, Abdülkays'tan sonra hâkimiyeti altındaki diğer kabileleri de İslâm'a davet etmeye başladı. Bu faaliyetleri sonrası Hz. Peygamber'e (s) gönderdiği mektup içeriğinden anlaşıldığına göre; davet ettiği yerlerdeki Arap kabilelerinin büyük çoğunluğu İslâm'ı kabul etti; ancak Mecusilikte kalmak isteyenler ile Yahudiler bu daveti reddet-

³⁵ Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 348; İbn Haldûn, *el-İber*, 1: 121; Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*, sad. Metin Muhsin Bozkurt (İstanbul: Dergâh Ofset Tesisleri, 1997), 1: 176.

³⁶ Numânî, *Sîretü'n-Nebi*, 402.

³⁷ Allah Resûlü'nün Münzir'e yazdığı cevabi mektup: "Esirgeyen ve bağışlayan Allah adıyla... Allah'ın elçisi Muhammed'den (s) el-Münzir bin Sâvâ'ya. Selâm sana. Kendinden başka tanrı olmayan Allah'a olan hamdimi sana iletirim. Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim. Ben sana Yüce Allah'ı hatırlatırım. Samimi olan, kendisi için samimi olur. Elçilerime itaat eden ve emirlerine uyan, bana itaat etmiş demektir. Onlara samimi davranan (bağlılık gösteren), kendine samimi davranmış olur. Elçilerim seni bana övdüler. Kavmin hakkındaki şefaatin kabul ettim. Müslüman olanlara elindekileri bırakıyorum. Günahkârları affettim, onlardan kabul et. Sen iyi davrandıkça seni görevden almayız." (Halebi, *İnsânü'l-uyûn*, 3: 300; Endelüsi, *el-İktifâ*, 2: 316; İbn Kayyım, *Zâ'dü'l-Meâd*, 4: 234-235).

³⁸ İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eşer*, 2: 352-353; Hamidullah, *Hz. Peygamber Döneminin Siyasî-İdari Belgeleri*, 167.

³⁹ Ahmed Güner, "Asr-ı Saadette Mescidler/Camiler ve Fonksiyonları", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*, ed. Vecdi Akyüz (İstanbul: Beyan Yay., 2006), 3: 248.

⁴⁰ Güner, "Asr-ı Saadette Mescidler/Camiler ve Fonksiyonları", 3: 248.

ti. Bu kez onlara karşı takınacağı tavrı öğrenmek üzere Allah Resûlü'ne bir mektup gönderdi.⁴¹ Allah Resûlü (s), bu mektuba şu cevabi yazıyı yazdırdı: “Mektubun ve elçilerin bana geldi. Maksadını anladım. Kim namazımızı kılar, kiblemize döner, kestiğimizi yerse, o bizim hak ve ödevlerimize sahip Müslümandır. Kim böyle yapmazsa, muâfir (Yemen işi elbise) değerinde bir dinar (cizye) ödemesi gerekir.⁴² Hamidullah'ın değerlendirmesine göre; Allah Resûlü, bu mektubu emir Münzir ile vali Alâ arasındaki yetki karmaşasını gidermek için yazdırmıştır.⁴³ Ancak yukarıda yaptığımız izahat doğrultusunda bu kaniya varamadığımızı belirtmeliyiz. Burada zikredilen mektubun içeriğinden anlaşıldığı üzere; Müslümanların ibadet adına yapmaları gereken şeylerle gayrimüslimlerden ayrıldıklarına dikkat çekilmekle birlikte tebaa olan gayrimüslimlerin mükellef oldukları hususlar da açıklığa kavuşturulmuştur. Bu mektuplaşmaların sürdürüldüğü esnada İslâm ülkesinde yaşamak istediği halde Müslümanlığı kabul etmeyen gayrimüslimlere malî mükellefiyet getiren cizye âyetinin⁴⁴ nâzil⁴⁵ olduğu anlaşılmaktadır. Allah Resûlü, bu cevâbî mektubu muhtemelen Münzir'in elçisiyle gönderdi.

1.5. Alâ b. Hadramî'nin Bahreyn'e Vali Olarak Tayini

Allah Resûlü (s), İslâmiyet'i kabul edip Medine yönetiminin hâkimiyeti altında yaşayan bölgelere Müslümanlardan zekât, gayrimüslimlerden cizye almaları üzere görevliler tayin etti. Alâ b. Hadramî de işte bu sırada yani fetih sonrası hicri sekizinci yılda, başarılı bir elçilik yaptığı Bahreyn bölgesine İslâm'ı öğretmek, zekât ve cizye toplamak için tahsildar ve de emir Münzir'in yanı sıra özel yetkili vali olarak tayin edildi.⁴⁶ İbn Hacer'in, Alâ'nın oğlu Müslim'e isnad ederek naklettiği bir rivayete göre; Allah Resûlü ona bu görevi verince şöyle dedi: “(Bu görev için) herhangi bir kimsenin farzları ve sünnetleri bilmemesi helal değildir. Ama bunların dışında (kalan şeyleri bilmemesi) normaldir. Bir de Mecusilere Ehl-i Kitap muamelesi yapın!” diye buyurdu.⁴⁷ Ayrıca Allah Resûlü, muhtemelen Münzir'in Alâ'nın görevine tepki göstereceğini düşündü de: “eğer cevap verirse (yani bu görevini kabullenirse diye düşünülebilir) emrim gelinceye kadar bekle. Zenginlerden zekâtı al, yoksullarına ver.” diye buyurdu. Durumun nezaketini fark eden Alâ ise yeni göreviyle ilgili sorun olmaması için bir mektup talep etti. Resûlullah (s) da ona; deve, sığır, koyun, ekin, altın ve gümüşün zekât miktarlarıyla ilgili yazıyı verdi.⁴⁸ Allah Resûlü, ayrıca

⁴¹ Münzir'in Yahudi ve Mecusilerin durumuyla ilgili mektubu: “Ey Allah'ın elçisi! Mektubunu Bahreyn halkına okudum. Onlardan bir kısmı İslâm'ı sevdi, beğendi ve ona girdi. Bazısı da onu beğenmedi. Toprağımızda Mecusi ve Yahudi var. Bu konudaki emrini belirle.” (İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 2: 352-353; Endelüsi, *el-İktifâ*, 2: 316; Hamidullah, *Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*, 163).

⁴² Belâzürî, *Fütûh*, 92-93; Halebi, *İnsânü'l-uyûn*, 3: 300; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 2: 352-353; Hamidullah, *Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*, 163.

⁴³ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 316.

⁴⁴ Tevbe 9/29.

⁴⁵ Mehmed Erkal, “Cizye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1993), 8: 42-45.

⁴⁶ Halife b. Hayyât, *et-Tabakât*, 123; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 277; Önkal, “Alâ b. el-Hadramî”, 2: 310.

⁴⁷ İbn Hacer, *el-İşâbe*, 6: 111.

⁴⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 277; Hamidullah, *Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*, 161.

Hecer halkının da İslâm'a davet edilmesi için Münzir b. Sâvâ'ya Alâ ile bir mektup gönderdi. Hicri sekizinci yılda gönderilen bu mektupta; ondan Hecer'deki Mecûsîlerin dini liderleri Sibuh't ve Hecer halkını İslâm'a davet etmesi talep edilmekteydi.⁴⁹ Gönderilen mektup şudur: "Onlara İslâm'ı arz et. Müslüman olurlarsa, bizim hak ve ödevlerimize aynen sahip olurlar. Kabul etmeyene cizye vardır; kestikleri yenmez, kadınlarıyla nikâhlanamaz.⁵⁰ Başka bir rivayette; toprağı olmayan (sanatkâr ve ticaret yapan) her erkeğıe, dört dirhem ve bir üst elbisesi vergi (cizye) olarak yük- le."⁵¹ ifadesi geçmektedir. Münzir ve Alâ'nın yaptığı davet üzere dini başkanları Sibuh't başta olmak üzere Hecer halkının büyük bir kısmı Müslümanlığı kabul etti. İslâm'ı kabul etmeyen Mecûsîlerle cizye ödemeleri, kestiklerinin yenilmemesi ve hanımlarının nikâhlanmaması şartlarıyla⁵², Yahudi ve Hristiyanlarla da cizye ödemeleri karşılığında anlaşma yapıldı.⁵³

Belâzürî, bölgede yapılan cizye antlaşması üzerine Medine'deki Arap münafıkların: "Muhammed, cizyenin yalnızca Kitap ehli olanlardan kabul edileceğini iddia etmişti. Hâlbuki o, Hecer Mecûsîlerinden de cizyeyi kabul etmiştir; onlar Kitap ehli değildir." dediklerini, onların bu tavırları üzerine de; "Ey iman edenler! Siz kendinize bakın; doğru yolda iseniz sapıtan size zarar veremez..."(Mâide, 5/105) ayetinin nazil olduğunu kaydetmiştir.⁵⁴

Hecer'deki durum Allah Resûlüne haber verilince, Allah Resûlü, Alâ'ya gönderilmek üzere buradaki halkı temsilen yirmi kişiyi göndermesi hususunda mektup yazdırdı. Alâ da İslâm'a giren halkı temsilen yirmi kişilik heyeti bir mektupla birlikte Allah Resûlü'ne gönderdi.⁵⁵ Allah Resûlü de Hecer halkını muhatap olarak bir mektup göndermiştir.⁵⁶

⁴⁹ İbn Hişâm, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 4: 307; Ebü'l-Fidâ İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer b. Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, trc. Mehmet Keskin (Ankara: Çağrı Yay., ts.), 6: 469-473.

⁵⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, 2: 213-214; Hamîdullah, *Hz. Peygamber Döneminin Siyasî-İdari Belgeleri*, 166-168.

⁵¹ İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4: 215; Hamîdullah, *Hz. Peygamber Döneminin Siyasî-İdari Belgeleri*, 168.

⁵² Belâzürî, *Fütûh*, 93-94; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, 2: 213-214.

⁵³ Alâ'nın yazdığı anlaşma metni: "Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bu yazı, Alâ b. el-Hadramî'nin Bahreyn halkıyla yaptığı antlaşmadır. O, Müslümanların çalışmasına gerek kalmadan yetiştirdikleri hurmaları Müslümanlarla bölüşmek üzere onlarla anlaştı. Kim bunu yerine getirmezse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. Baş vergisi cizye ise, ergenlik çağına gelen her erkekten bir dinar alınacaktır." (Belâzürî, *Fütûh*, 92-93; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 348).

⁵⁴ Belâzürî, *Fütûh*, 92-93.

⁵⁵ İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4: 203.

⁵⁶ Hecer halkına gönderilen mektup metni: "Esirgeyen bağışlayan Allah'ın adıyla. Peygamber Muhammed Resûlullah'tan Hecer halkına. Esenlik içinde olunuz. Kendinden başka tanrı olmayan Allah'a hamdimi size iletirim. Allah ve kendiniz adına, hidayeti bulduktan sonra sapmamanızı, doğruyu bulduktan sonra şaşırmanızı öğütlerim. Şunu belirteyim ki, kurulunuz bana geldi. Onlara yalnızca sevinecekleri şeyler yaptım. Sizdeki bütün hakkımı kullanacak olsam, sizi Hecer'den çıkarırdım. Yanımda bulunmayanlarınıza iyi davranıyorum, yanımda bulunanlara alıcenaplık gösteriyorum. Allah'ın size verdiği nimeti hatırlayın. Şunu da ekleyeyim ki, yaptıklarınızla ilgili haber bana geldi. Sizden iyi davranana, kötülük yapanın suçu yüklenmeyecek. Emirlerim (valilerim) size gelince, onlara itaat edin, Allah'ın emri ve yolu üzere olmak şartıyla onlara destek olun. Sizden iyi iş yapanlar ne Allah katında ne de benim katında değersiz (karşılıksız) kalmayacaktır." (Hamîdullah, *Hz. Peygamber Döneminin Siyasî-İdari Belgeleri*, 167).

Bölgede yapılan davet faaliyetleri neticesinde; Müslümanlar ve gayrimüslimler iyice ayrılmış, özel vali ve vergi tahsildarı Alâ b. Hadramî de artık Müslümanlardan zekât, gayrimüslimlerden ise antlaşma gereği cizye ve haraç vergisi almaya başlamıştı. Alâ b. Hadramî, burada zekât tahsili yaptığı sırada biri Müslüman diğeri müşrik olan iki kardeşin ortak bahçesinin yükümlülüğü hususunda Allah Resûlü'ne bir yazı yazdı. Allah Resûlü de Müslüman olanından onda bir (öşür), Müslüman olmayandan ise haraç almasını emrettiği mektubu gönderdi.⁵⁷ Bir başka rivayette aynı olay zikredilmiş⁵⁸ ancak mektuplaşmadan bahsedilmemiştir. Ancak Alâ'nın kardeş mevzuuyla ilgili mektuplaştığı kanaatindeyiz. Hatta bu mektuplaşmalarında gönderdiği mektuplara önce kendi ismiyle başladığı ile ilgili rivayetler de mevcuttur.⁵⁹

Allah Resûlü, Bahreyn bölgesinden toplanan cizye gelirlerini kendilerine mektup getiren elçilerle Medine'ye göndermesi için Emir Münzir'e bir mektup gönderdi.⁶⁰ Allah Resûlü'nün, Emir Münzir ile Alâ b. Hadramî'yi birlikte muhatap aldığı ve içeriği itibarıyla biraz farklılık arz eden başka bir mektup gönderdiği de vâkidir.⁶¹ Bu mektuplardan anlaşıldığına göre Ebû Hüreyre, Alâ ile Bahreyn'e gittikten bir yıl sonra (8/629-630) geri dönmüştü. Zira onun Hz. Peygamber'in yanında üç yıl kaldığı (628-632) ifade edilmiştir.⁶² Alâ b. Hadramî ise buradan topladığı zekât, cizye ve haraçtan oluşan seksen bin (80,000) dirhemi Allah Resûlü'nün talimatı üzere; gelen elçilerle Medine'ye göndermiştir.⁶³ Bazı rivayetlere göre de Bahreyn'den toplanan gelirlerin getirilmesi için Ebû Ubeyde görevlendirmişti. Alâ'nın yanına varan Ebû Ubeyde kendisine teslim edilen mallarla Medine'ye döndü.⁶⁴ Rivayetlere göre Medine'ye ne bundan önce ne bundan sonra bu kadar para hiç gelmemiştir.⁶⁵

Bu münasebetlerden sonra Allah Resûlü, Abdülkayslılara bölgede vuku bulan Müslim ve gayrimüslim tebaayla ilgili birtakım sorunların çözümüne yönelik bir mektup göndermiştir.⁶⁶ Bu mektupta, Alâ b. Hadramî'ye itaat edilmesi hususuna da

⁵⁷ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, thk. Âdil b. Yusuf b. el-Azîzi (Riyâd: Dârü'l-Vatân, 1419/1998), 4: 2199.

⁵⁸ Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 348.

⁵⁹ İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 4: 2199.

⁶⁰ Emir Münzir'e hitaben: "Kudâme ve Ebû Hüreyre'yi sana gönderdim. Ülkedeki cizyeden tahsil ettiklerini onlara teslim et. Esenlik dilerim." (Hamîdullah, *Hz. Peygamber Döneminin Siyasî-İdarî Belgeleri*, 169).

⁶¹ Alâ b. el-Hadramî ve Münzir b. Sâvâ'ya, "tahsil etmiş olduğunuz cizyeyi teslim alacak kişiyi gönderdim. Bunları hemen (peşin) yolla. Cizyenin yanı sıra, tahsil ettiğin sadaka (zekât) ve öşürleri de gönder. Esenlik dilerim" (Hamîdullah, *Hz. Peygamber Döneminin Siyasî-İdarî Belgeleri*, 169).

⁶² M. Yaşar Kandemir, "Ebû Hüreyre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 160-161.

⁶³ Belâzürî, *Fütûh*, 93-94; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4: 540.

⁶⁴ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, nşr. Abdü'l-Mu'tî Kal'acî (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 7: 94; İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 4: 1979.

⁶⁵ Belâzürî, *Fütûh*, 93-94; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 348.

⁶⁶ Abdülkayslıların sorunlarına çözüm amaçlı gönderilen mektup metni: "Allah'ın elçisi Muhammed'den el-Ekber bin Abdülkays'a. Onlar, cahiliye döneminde işledikleri suçlara karşı, Allah'ın ve elçisinin emâniyle güven içindedirler. Onların taahhüt ettiklerine vefa göstermeleri gerekir. Hububat yolu kesilmeyecek, yağmur sulan engellenmeyecek, olgunlaşan meyvelerini toplamaktan mahrum edilmeyeceklerdir. Alâ b. el-Hadramî,

dikkat çekilmiştir ki, bu durum, buradaki sorunu çözemeyen Alâ tarafından Allah Resûlü'ne arz edilmiş intibai vermektedir.

Hamidullah, Hz. Peygamber'in (s) Alâ'ya bir mektup yazdırarak onu hicri altıncı veya yedinci yılın başında Bahreyn'e gönderdiğini kaydetmiştir. Bu mektuba temas etmemizin de yerinde olacağı kanaatindeyiz. Hamidullah, burada yazılı olan bilgilerde bazı yanlışlıklar olduğunu belirtmiş sonra da metni paylaşmıştır. Metinde, İslâm'ın Müslümanlardan ve Müslümanların idaresi altındaki gayrimüslimlerden yapmalarını istediği hususlara temas edilmiştir.⁶⁷ Ancak metnin yazılış tarihi dikkate alındığında; metnin içeriğinde dönem itibarıyla hakkında hükümlerin açıklanmadığı –zekât malları, cizye gibi- bazı hususlarla, mektubun yazılış tarihi ve kâ-tibi ile ilgili bilgiler dikkate alındığında bu mektubun gerçeği yansıtmadığı açıktır. Zira mektupta hicri dördüncü yılda yazıldığı bilgisi geçmektedir. Kaynakların genelini verileri dikkate alındığında; Hz. Peygamber'in (s) gönderdiği davet mektuplarının gönderiliş tarihiyle bu mektubun gönderiliş tarihi arasında dikkate değer fark söz konusudur. Ayrıca mektubu Muâviye b. Ebû Süfyan'ın yazdığı Halid b. Velid ve başka bazı sahâbenin şahitlik ettiği ifade edilmektedir. Oysa Halid b. Velid Hudeybiye sulhu sonrası İslâm'a girip Medine'ye hicret etmiş, Muâviye ise Mekte'nin fethinden sonra İslâm'a girmiş birisidir. Mektup metninde geçen: “Şunu belirteyim ki, Alâ b. Hadramî'nin başına bir musibet gelirse, seyfullah Halid b. el-Velid, onlar hakkında Alâ b. Hadramî'nin halefi olur. Hak üzere olduğu sürece, haktan sapıncaya kadar onu dinleyin ve ona itaat edin”⁶⁸ şeklindeki bilgileri de dikkate aldığımızda; bu mektubun ridde dönemi Hz. Ebû Bekir'in bölge halkına gönderdiği ahitnâme olabileceği kanaati daha makul gözükmektedir.

İbn Sa'd, Resûlullah'ın (s) Alâ'ya mektup yazıp Abdülkays'lılardan yirmi kişiyle kendisine gelmesini istediğini, Alâ'nın da Abdullah b. Avf el-Eşecc'in reisliğindeki bir heyetle Allah Resûlüne geldiğini, bu heyetin Alâ'yı şikâyet etmesi üzerine; Resûlullah'ın da onu azledip yerine Ebân b. Saîd b. el-Âs'ı tayin ettiğini kaydetmektedir.⁶⁹ Alâ'nın görevinden alınmasına (azline)⁷⁰ halktan bazılarının şikâyetleri sebep olduğu zikredilmekle birlikte neyle itham edildiği hususunda bir bilgi aktarımında bulunulmamıştır. İbn Hacer, Resûlullah'ın, Alâ'yı geri çağırıldığını ve el-Münzir'i onun yerine geçirdiğini –muhtemelen yetki devri kastedilmektedir- zikretmiştir.⁷¹ İster İbn Hacer'in gerekçe belirtmeksizin Allah Resûlü tarafından

karada ve denizde olana, hazır müfrezelere ve oradan çıkana karşı Resûlullah'ın görevli emin kişisidir. Bahreyn halkı haksızlığa karşı onun koruyucuları, zulme karşı yardımcıları ve harpte destekleyicileridir. Böylelikle onlara Allah'ın ahdi ve misakı vardır. Bunu hiçbir sözle değiştirmezler ve ayrılık istemezler. Buna karşılık onların ordusuna fey'de (ganimet) ortaklık, hükümde adalet ve davranışlarında itidal hakları vardır. Hükümü her iki taraf da değiştirmeyecektir. Allah ve peygamberi onlara tanıştır.” (Hamidullah, *Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*, 165-166).

⁶⁷ Mektup ve içeriği hakkında bk. Hamidullah, *Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*, 426-431.

⁶⁸ Hamidullah, *Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*, 427.

⁶⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 277.

⁷⁰ Belâzürî, *Fütüh*, 95; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât*, 123.

⁷¹ İbn Hacer, *el-İşâbe*, 6: 215.

Alâ'nın geri çağrıldığını ister İbn Sa'd'ın rivayeti bağlamından şikayet üzere azlini kabul edelim, vakıa şudur ki Alâ'nın bölgedeki görevi h. 9. yılda Allah Resûlü tarafından sonlandırılmış yerine Ebân b. Saîd el-As Bahreyn'e görevlendirilmiştir.⁷² Ebân b. Saîd, Resûlullah'ın vefat ettiği zaman orada Münzir'in idaresinde askerî ve malî işlerden sorumlu âmil olarak bulunmaktaydı.⁷³ Belâzürî, bazıları Alâ'nın el-Katîf'de vali olarak görevine devam ettiğini belirtmişlerse de onun azliyle ilgili bilgiler daha doğrudur diye kanaatini belirtmiştir.⁷⁴ Alâ'nın Resûlullah'ın vefatından sonra Bahreynlilerin irtidadı esnasında orada Resûlullah'ın emiri olarak bulunduğunu kaydeden bazı kaynaklar olsa da⁷⁵ bu kanaati paylaşamayacağımızı belirtmeliyiz. Zira onun Allah Resûlü tarafından azledildiğiyle ilgili bilgilerin daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca Hz. Ebûbekir tarafından Bahreyn'deki irtidat hareketlerini bastırması için kendisine sancak verilip bölgeye tayin edildiği bilgileri de bu kanaatimizi desteklemektedir. Belâzürî, Ebân'ın Hz. Peygamber'in (s) vefatıyla Bahreyn'den ayrılıp Medine'ye geldiğini Bahreyn halkının ise Alâ'yı kendilerine vali tayin etmesini Hz. Ebû Bekir'den talep ettiklerini onun da bu talep doğrultusunda onu Bahreyn'e vali tayin ettiğini kaydetmiştir.⁷⁶

2. HZ. EBÛ BEKİR DÖNEMİNDE ALÂ B. HADRÂMÎ'NİN FAALİYETLERİ

Allah Resûlü'nün vefatından kısa bir süre sonra Bahreyn emiri Münzir b. Sâvâ da vefat edince Bahreyn halkı arasında ridde baş göstermeye başladı.⁷⁷ Abdülkays kabilesi ve Bekr b. Vâil kabilesi Bahreyn'de toplanarak Lahmoğullarından Hire hükümdarlarının sonuncusu olup mecusilik dinine mensup bulunan Münzir b. Numân'ı Bahreyn hükümdarı olarak seçtiler.⁷⁸ Bekir b. Vâil kabilesine mensup Hutam el-Abdî'nin de yeni emirle işbirliği neticesinde bölgeyi mürtedler sardı.⁷⁹ Bu sırada Hz. Peygamber'in ölümünü bahâne ederek dinden dönenler arasına Cüvâsâ şehrinin halkı da dâhil olmuştu.⁸⁰ Hz. Peygamberle görüşükten sonra sağlam bir Müslüman olan sahabe Bişr b. Amr el-Abdi namı diğer el-Cârûd el-Muallâ'nın Abdülkays'lara bir konuşma yaptı. Bu konuşmadan ikna olan halk tekrar İslâm'a döndü.⁸¹ Böylece el-Cârûd ve kabilesinden kendisine tâbi olanlar hariç Bahreyn bölgesi irtidat etmişti. Bu irtidat edenler ise, emirleri el-Münzir b. Numân'ın etra-

⁷² İbn Sa'd, *ef-Tabakât*, 5: 277; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1: 264; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 348.

⁷³ Belâzürî, *Ensâb*, 2: 190; İbn Sa'd, *ef-Tabakât*, 5: 278; Halife b. Hayyât, *ef-Tabakât*, 123; Endelüsî, *el-İktifâ*, 2: 316-318; Önkal, "Alâ b. el-Hadramî", 2: 310; Resûlullah'ın vefatını müteakip Medine'ye dönen Ebân b. Saîd herhangi bir görev almayıp Şam bölgesine cihada gitmiş ve orada şehit olmuştur. A'zamî, "Asr-ı Saadette Yazı ve Vahiy Kâtipleri", 1: 162-163.

⁷⁴ Belâzürî, *Fütûh*, 95.

⁷⁵ Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, 5: 797; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 4: 71-72; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 334.

⁷⁶ Belâzürî, *Fütûh*, 95. Ayrıca bk. Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 348; Önkal, "Alâ b. el-Hadramî", 2: 310.

⁷⁷ Belâzürî, *Fütûh*, 98; Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, 5: 797; İbn Abdülber, *ed-Dürrer*, 272.

⁷⁸ İbn Haldûn, *el-İber*, 2: 56; Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*, 1: 364.

⁷⁹ Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 349.

⁸⁰ Halife b. Hayyât, *ef-Tabakât*, 143-144; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1: 264.

⁸¹ Belâzürî, *Fütûh*, 98; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 349; İbn Haldûn, *el-İber*, 2: 56, 76.

finda toplandılar. Hutam el-Abdî de yanındakilerle birlikte ona iltihak etti.⁸² Bahreyn'in kalesi olan Cuvâsâ halkının İslâm'daki sebatını öğrenen Hutam el-Abdî topladığı mürtedlerle buradaki Müslümanları muhasara altına alıp çevreyle irtibatlarını kesti.⁸³

Bu muhasara esnasında şiddetli sıkıntıyla yüzleşen Müslümanların durumunu, Bekr b. Vâil kabilesine mensup olan Abdullah b. Hazef, İslâm'daki sebatları nedeniyle karşılaştıkları sıkıntıları bir şiirle şöyle dile getirmişti: "Ey haberci! Ebû Bekir'e ve Medine'nin gençlerine bizim bu halimizi bildirmez misin? Ey Ebû Bekir! Cuvâsâ'da kuşatılmış, esir olarak geceyi geçiren gençlere yardım edecek misin?..."⁸⁴ Bölge halkı, gelişmelerden Hz. Ebû Bekir'i haberdar edince Halife Ebân b. Saîd'i tekrar göndermek istedi. Ebân kabul etmeyince Alâ b. Hadramî'yi mürtedlerle savaşmak üzere komutan tayin etti⁸⁵ ve ona Resûlullah döneminde olduğu gibi takva üzere görev yapmasını tavsiye etti.⁸⁶ Bir sancak⁸⁷ ve emrine verilen on altı kişilik süvari⁸⁸ ile Furat b. Hayyân el-İclî'nin kılavuzluğunda yola çıkan Alâ'ya Halife tarafından bir mektup verildi. Bu mektup; geçtiği güzergâhtaki Müslümanları, mürtedlere karşı savaşlarda kendisine yardım hususunda davet içermekteydi.⁸⁹ Hz. Ebû Bekir, Alâ ile birlikte Ebû Hüreyre'yi de göndermişti.⁹⁰ Ebû Hüreyre'nin Dehna'daki vakiyla ilgili rivayeti de bu durumu desteklemektedir.⁹¹ Alâ ve beraberindekiler Bahreyn'e yaklaştığında; Yemâme'deki mürtedlerden ayrılıp imanlarını muhafaza eden Sümâme b. Üsâl ve Hanîfeoğullarının önde gelenlerinin komutasındaki Müslüman askerler Alâ'nın ordusuna katıldı.⁹² Bahreyn'e doğru yol alan Alâ komutasındaki Müslüman ordusu Dehnâ denilen yere gelince gece olmuştu. Burada Alâ'nın, kaybolan develerin döndürülmesi ve su sıkıntısının giderilmesi gibi hususlarda kerâmet gösterdiği zikredilmektedir.⁹³ Müslüman ordusu yola devam ederek Hecer'e indiğinde Alâ, Cârûd'a Abdülkayslılarla birlikte yanına gelmesini emrettiği bir mektup gönderdi. O da kendisine itaat edenlerle birlikte Hecer'e gelip Alâ'nın kuvvetlerine katıldı.⁹⁴ Böylece Müslümanların tamamı Alâ b. Hadramî'nin komutasında toplandığı gibi Darin halkı hariç müşrikler de Hutam el-Abdî'nin komutasında toplanmıştı. Yeni kuvvetlerin katılımıyla birlikte yola koyulan Alâ'nın

⁸² Belâzürî, *Fütûh*, 98; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 349; İbn Haldûn, *el-İber*, 2: 76.

⁸³ Endelüsî, *el-İktifâ*, 3: 83; Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*, 1: 252-253.

⁸⁴ İbn Hacer, *el-İşâbe*, 5: 83; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 349, 2: 174.

⁸⁵ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1: 263; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 4: 71-72; Safedî, *el-Vâfi*, 20: 41.

⁸⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 278; Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Târihu'l-hulefâ*, nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid (Mısır: Matbaatü's-Sa'âdeti, 1371/1952), 67.

⁸⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 6: 448-451.

⁸⁸ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1: 263.

⁸⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 278; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1: 263.

⁹⁰ Kandemir, "Ebû Hüreyre", 10: 160-161.

⁹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 280; Safedî, *el-Vâfi*, 20: 41.

⁹² Said Havvâ, *el-Esâs Fi's-sünne: Hadislerle İslâm Tarihi*, trc. M. Ahmet Varol - Recep Çetintaş - Abdurrahim Ali Ural - Orhan Aktepe - H. Ahmet Özdemir (İstanbul: Hikmet Neşriyat, ts.), 5: 330-331.

⁹³ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 4: 71-72; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1: 265.

⁹⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*, 1: 252-253.

kuvvetleri Abdülkaysların kalesi olan Cüvâsâ şehrini kuşatan Hutam'ın askerlerinin yakınına geldiler.⁹⁵ Her iki taraf da ordularının etrafını hendeklerle çevirip şiddetli ve uzun süren bir mücadeleye tuttu.⁹⁶ Hutam'ın komutasındaki mürtedler, Alâ'nın kuvvetlerin üzerine ilerlediler ve aralarında cereyan eden şiddetli savaşın sonrasında Müslümanlar kaleye sığındılar. Bu kez düşman ordusu Müslümanları muhasara etmişti.⁹⁷ Belâzürî, bu muhasara esnasında Alâ'nın Halifeye yardım için mektup yazdığını, halifenin de Yemâme'deki Halîd b. Velîd'e mektup yazıp Alâ'nın yardımına gitmesini emrettiğini, Halîd b. Velîd geldiğinde de Hutam'ın öldürüldüğünü içeren bir rivayet nakletmiştir.⁹⁸ Ancak Alâ'nın yardım çağrısının, Cüvasa kuşatması esnada olmayıp Bahreyn'e yaklaşip bölgenin durumundan haberdar olması yahut Cüvâsâ dışında uzun bir süre devam eden hendek savaşı sırasında gerçekleşmiş olması daha makul gözükmektedir. Düşmana saldırı planı yapmakta olan Alâ, bir gece düşman kuvvetlerinin gaflette olduklarını hissetti ve durum tespiti için bir casus görevlendirdi.⁹⁹ Abdullah b. Hazef olduğu zikredilen¹⁰⁰ bu Müslüman casus, onların eğlenceye dalıp sarhoş olduklarını müşahede edince hemen geri dönüp durumdan Alâ'yı haberdar etti.¹⁰¹ Böyle bir anı beklemekte olan Alâ, saldırı emrini verince düşman kuvvetleri beklemedikleri bir anda hücumu uğradı. Müslümanlar, şiddetli savaş sonrası Allah'ın yardımıyla mürtedleri hezimete uğratıp¹⁰² başta liderleri Hutam el-Abdî olmak üzere askerlerinin çoğunu öldürdüler.¹⁰³ Savaş sonrası Müslümanlar tarafından toplanan ganimetlerin beşte biri Medine'ye gönderildikten sonra geriye kalanlar Alâ tarafından askerlere ganimet olarak paylaştırıldı.¹⁰⁴ Cüvâsâ'daki Müslüman halk kurtarıldığı gibi,¹⁰⁵ Hutam'ın ordusunun bitirilmesiyle de Bahreyn yeniden İslâm topraklarına katıldı¹⁰⁶ ve Alâ b. Hadramî, bölgenin valisi oldu.¹⁰⁷

Cüvâsâ savaşı esnasında bölgeden kaçan Münzir b. Numân, taraftarlarıyla birlikte Rebîa'nın oturduğu el-Hatt'daki kaleye sığındı. Alâ b. Hadramî ise Cüvâsâ'dan sonra sahilde bulunan el-Hatt üzerine yürüyerek burayı fethedip¹⁰⁸ Münzir'i ve yanındakileri öldürdü.¹⁰⁹ Belâzürî, Münzir'in Cüvâsâ'da öldürüldüğü, Cüvâsâ savaşında aman dileyip kaçtığı sonra yakalanıp öldürüldüğü, el-Muşakkar kalesine sığı-

⁹⁵ Belâzürî, *Fütüh*, 98; Halife b. Hayyât, *ef-Tabakât*, 143-144; Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1: 263.

⁹⁶ Endelüsi, *el-İktifâ*, 3: 85; Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*, 1: 252-253.

⁹⁷ Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 349.

⁹⁸ Belâzürî, *Fütüh*, 99; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 349.

⁹⁹ Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 349.

¹⁰⁰ Halife b. Hayyât, *ef-Tabakât*, 143-144. Ayrıca bk. İbn Hacer, *el-İşâbe*, 5: 83; Endelüsi, *el-İktifâ*, 3: 84.

¹⁰¹ İbn Hacer, *el-İşâbe*, 5: 83; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 349; Endelüsi, *el-İktifâ*, 3: 84.

¹⁰² İbn Sa'd, *ef-Tabakât*, 5: 278; Suyûtî, *Târihu'l-hulefâ*, 67.

¹⁰³ Belâzürî, *Fütüh*, 98.

¹⁰⁴ Endelüsi, *el-İktifâ*, 3: 85.

¹⁰⁵ Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 2: 174; Suyûtî, *Târihu'l-hulefâ*, 67.

¹⁰⁶ Saîd Havvâ, *Hadislerle İslâm Tarihi*, 5: 330-331.

¹⁰⁷ Halife b. Hayyât, *ef-Tabakât*, 151.

¹⁰⁸ Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 349; Endelüsi, *el-İktifâ*, 3: 85.

¹⁰⁹ Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 349.

nıp etrafını su ile çevirdikten sonra Alâ ile anlaşıp oradan ayrıldığı ve Müseylime'ye katılıp Yemâme savaşında öldürüldüğü ile ilgili rivayetleri de paylaşmıştır.¹¹⁰ Ancak din adına şiddetli sarsıntının geçirildiği bir dönemde, hayatta kalma mücadelesi veren bir ordunun gece gerçekleştirdiği ölüm kalım savaşında mürtedlerin reisi Münzir'e eman verilebileceğine hiç ihtimal vermiyoruz. Ayrıca bulunduğu yerde mürtedlere son vermek yahut mutlak itaati sağlamak için harekete geçmiş bir ordunun el-Muşakkar'a sığınan mürted elebaşına antlaşmayla dahi olsa -dine dönmediği için- eman vereceğine de ihtimal vermemekteyiz. Dolayısıyla onun el-Hatt'a sığındığı ve oranın fethi esnasında öldürüldüğü ile ilgili rivayetin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Mürted artıklarını takibe koyulan Alâ, bozguna uğrayanların yollarını tutmaları için Bekir b. Vâil kabilesinden Hafsaî Temîmî'ye ve Şeybanoğullarından Müsennâ b. Hâris'e mektup yazdı. Bu sırada kaçan düşman sahile bir gün ve bir gecelik mesafesi olan Darin'e gitti.¹¹¹ Arada geniş bir halici olan bu yere gitmek için kayık ihtiyacı vardı ancak Müslüman ordusunda kayık mevcut değildi.¹¹² Burada kerametleriyle anılan sahabe Alâ b. Hadramî, askerlerine dönerek: "Gazilerim! Yüce Rabbimiz size karada yardımını gösterdi. Ta ki denizde de ondan ibret alınız. Haydi düşman üzerine yürüyünüz ve denize giriniz" diye buyurduktan sonra atını denize sürdü.¹¹³ Rivayetlere göre; deniz kendilerine musahhar kılındı da askerlerin kimi atıyla kimi devesiyle denize girdiler¹¹⁴ ve hep birlikte: "Ya Erhamer-râhimîn, Ya Kerîm, Ya Halîm, Ya Ehad, Ya Samed, Ya Hayy, Ya Muhyî'l-Mevtâ, Ya Kayyûm, Lâ İlâhe illâ ente ya Rabbenâ"¹¹⁵ diye dua ederek kumsalda yürür gibi denizi geçip Darin'e ulaştılar.¹¹⁶ Buradaki mürted ordusunu kılıçtan geçirdikten sonra çocukları ve kadınlarını esir edip mallarını ganimet olarak aldıktan sonra aynı şekilde geriye döndüler.¹¹⁷ Buradan ele geçirdikleri ganimet mallarının beşte biri ayrıldıktan sonra geriye kalan kısım askerler arasında pay edildi. Bu ganimetten süvarilerin her birine altışar bin (6.000), yayalara ise ikişer bin (2.000) dirhem düşmüştür.¹¹⁸ Bu gazada Müslümanların Alâ'nın kerametine şahit oldukları ve Afif b. Münzir adında bir şair'in bu hususu şiirinde dile getirdiği¹¹⁹ ayrıca bu keramete şahit olan bir rahibin İslâm'a geçtiği zikredilmektedir.¹²⁰ Alâ, Darin zaferinden sonra bu kez acemlerin toplandığı Katîf'e geldi ve buradakileri hezimete uğratıp Katîf'i topraklarına kattı.¹²¹ Bu sırada,

¹¹⁰ Belâzürî, *Fütûh*, 99. Ayrıca bk. Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 349.

¹¹¹ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 6: 469-473; Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*, 1: 253-253.

¹¹² Endelüsî, *el-İktifâ*, 3: 85.

¹¹³ Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 6: 191; Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*, 1: 253.

¹¹⁴ İbn Hacer, *el-İşâbe*, 4: 541; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 334.

¹¹⁵ Kaynaklar, Esmâ-i Hüsnâ'ya dair burada zikredilen isimleri farklı vermektedir. Bk. Halebî, *İnsânü'l-'uyûn*, 2: 399; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 6: 191; Endelüsî, *el-İktifâ*, 3: 85.

¹¹⁶ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1: 265.

¹¹⁷ Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 6: 191; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1: 265.

¹¹⁸ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1: 265; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 2: 432.

¹¹⁹ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1: 265; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 2: 432.

¹²⁰ İbn Kesir, *el-Bidâye*, 6: 469-473; Endelüsî, *el-İktifâ*, 3: 85.

¹²¹ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1: 263.

cizye vermek istemeyen ve muhasara esnasında kaçan el-Katîf'li Mecûsiler ile kendisine tabi oldukları Darin'den kaçan İran'lı merzuban el-Mükâ'ber, ez-Zâre kale-sine yerleşmişti. Bu durumu haber alan Alâ bu kez onların üzerine yürüdü ve ez-Zâre'yi kuşattı.¹²² Henüz fetih gerçekleşmemişken Hz. Ebû Bekir'in vefatı¹²³ ve yerine Hz. Ömer'in geçtiği haberi ona ulaştı.¹²⁴ Ahmet Cevdet'in ifadesiyle güzel ve yerinde nasıl hareket edeceğini bilen kumandanlardan vali Alâ,¹²⁵ bölgedeki mürted ve müşriklerle mücadelesini I. Halife Hz. Ebû Bekir'in vefatına kadar aralıksız sürdürmüştü.¹²⁶

3. HZ. ÖMER DÖNEMİ ALÂ B. HADRAMÎ'NİN FAALİYETLERİ

Hz. Ömer, I. Halife döneminde başlatılmış olan fetih hareketlerine devam etmiş ve onun döneminde atanmış valilerin birçoğunu da aynı görevde bırakmıştır. Bahreyn valisi Alâ b. Hadramî de görevinde bırakılan valiler arasındaydı.¹²⁷ Bazı kaynaklar; Alâ'nın görevden alındığını, onun yerine Kudâme b. Mâzûn'u göreve getirip daha sonra Kudâme'yi bir hatasından dolayı azledip tekrar Alâ'yı getirdiğini kaydetmektedirler¹²⁸ ancak muhtemelen burada bir tarih hatası yapmaktadırlar. Bu tutum her ne kadar da Halife Ömer'in genel uygulamaları arasında yer almış olsa da Alâ'yı gelir gelmez görevinden almasını gerektirecek bir gerekçesi o an itibarıyla gerçekleşmiş değildir. Ayrıca ridde olaylarını bastırmada başarılı olmuş görev yerinde sükûneti sağlamış bunlara ilaveten kuzey istikametinde fetihlere yönelmiş ve bu fetihleri de başarılı bir şekilde yürütmüş birisini görevden almak makul gözükmemektedir. Halife Hayyât, Halife Ömer'in onu görevinde bıraktığını, onun hilafete geldiği esnada ise, Alâ'nın ez-Zâre kuşatmasını yürüttüğünü kaydetmiştir.¹²⁹

3.1. Ez-Zâre'nin Teslim Alınması

Hz. Ebû Bekir'in vefatı esnasında kuşatması devam eden ez-Zâre şehrinin¹³⁰ Merzubanı ile Müslüman askerlerinden Berâ b. Mâlik mübareze yaptılar. el-Berâ onu öldürdü¹³¹ ve onun üzerindeki değerli şeyleri ganimet olarak aldı. Bu mübareze esnasında şehrin merzubanı öldürülerek şehir halkına karşı düelloda galibiyet elde edilmişse de şehir halkı teslim olmadıkları gibi muhasaracılara karşı savaşa da çıkmadılar. Ancak bir süre sonra düşman ordusundan eman isteyen biri Alâ'ya geldi ve ez-Zâre'nin içme suyunu karşılayan gözeyi ona gösterdi. Alâ bu gözeyi kapayınca susuz kalan şehir halkı, şehrin ve şehirde bulunan altın ve gümüşün üçte birini ona

¹²² İbn Sa'd, *ef-Tabakât*, 5: 278; Belâzürî, *Fütûh*, 100-101; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 349.

¹²³ Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 349.

¹²⁴ İbn Sa'd, *ef-Tabakât*, 5: 278; Halife b. Hayyât, *ef-Tabakât*, 151; Ya'kûbî, *Târih*, 2: 26.

¹²⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*, 1: 253.

¹²⁶ Halife b. Hayyât, *ef-Tabakât*, 151; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 334.

¹²⁷ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 334; Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1: 263.

¹²⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, 2: 492-494; İbn Haldûn, *el-İber*, 2: 109; Endelüsî, *el-İktifâ*, 4: 287.

¹²⁹ Halife b. Hayyât, *ef-Tabakât*, 151; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 2: 334.

¹³⁰ Belâzürî, *Fütûh*, 100; Halife b. Hayyât, *ef-Tabakât*, 154.

¹³¹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1: 334; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 349.

vermek suretiyle Alâ ile anlaşma yaptı.¹³² Ömer'in hilafetinin ilk günlerinde ez-Zâre meselesini böylece sulha bağlayan Alâ,¹³³ yanındaki Abdülkayslılarla birlikte es-Sâbûr üzerine yürüdü ve civardaki köyleriyle birlikte burayı fethetti.¹³⁴ Bu kez Farslıların bulunduğu el-Gâbe şehrine baskın düzenledi ve buradaki Farslıları öldürerek orayı ele geçirdi.¹³⁵

Halife Ömer, Alâ b. Hadramî'ye bir mektup yazarak Basra bölgesine vali olarak tayin ettiği Utbe b. Gazvan'a¹³⁶ yardımcı olması için Arface b. Herseme'yi göndermesini emretti.¹³⁷ Halife Ömer'in mektubunu alan Alâ, Arface b. Herseme'yi fetih için gönderdi.¹³⁸ O da gemilerle yol alarak Fâris yakınındaki bir adayı (Übülle) fethetti ki, burası fars topraklarında fethedilen ilk adaydı. Ayrıca Arface burada bir mescit inşa eden ilk kişiydi. Daha sonra Arface, hicri 14. yıla tekabül eden yılda Bârincân sahillerine bir baskın yaptı ve orayı fethetti.¹³⁹ Ömer'in, Alâ'ya Utbe b. Ferkad es-Sülemi'yi Arface'ye yardım için göndermesini emrettiği mektubu gelince Alâ emrin gereğini yerine getirdi.¹⁴⁰

3.2. Alâ'nın Basra Valiliğine Tayini ve Vefatı

Basra'da birkaç ay kalan Utbe herhangi bir fethetme çıkmayınca Halife Ömer onun yerine Abdurrahman veya Abdullah b. Sehl'i görevlendirdi. Ancak yeni vali de yolda vefat edince bu kez Bahreyn valisi Alâ'yı Basra'ya vali tayin etti¹⁴¹ ve ona bir mektup gönderdi.¹⁴² Mektubu alan Alâ, aralarında Ebû Hüreyre ve Ebû Bekre'nin de bulunduğu bir heyetle Bahreyn'den yola çıktı. Basra'ya giderken hicri 14/636 yılında¹⁴³ oraya varmadan Benî Temîm toprağı olan Tiyas'ta vefat etti.¹⁴⁴ Alâ'nın defni

¹³² Belâzürî, *Fütûh*, 100-101.

¹³³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 279.

¹³⁴ Belâzürî, *Fütûh*, 100-101; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 349; Yâkût el-Hamevî, aynı eserinde es-Sabûr'un Hz. Ebubekir dönemi hicri 12. Yılda fethedildiğine dair bir bilgi de kaydetmiştir (Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 3: 168).

¹³⁵ Belâzürî, *Fütûh*, 100; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât*, 154.

¹³⁶ Halife b. Hayyât, *et-Tabakât*, 156, 192; İbn Haldûn, *el-İber*, 2: 76.

¹³⁷ İbn Haldûn, *el-İber*, 2: 76.

¹³⁸ Belâzürî, *Fütûh*, 444; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 279; İbn Hacer, *el-İşâbe*, 2: 44.

¹³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 279; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 320; İbn Haldûn, *el-İber*, 2: 103.

¹⁴⁰ Belâzürî, *Fütûh*, 444.

¹⁴¹ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1: 263.

¹⁴² Hz. Ömer'in Basra valiliği ile ilgili Alâ'ya gönderdiği mektuptan kesitler: "Mektubumu aldığında Utbe b. Gazvan'a git! Seni onun yerine kumandan tayin ediyorum. Şunu da bil ki sen ... ilk muhacirlerden birinin yerine geçiyorsun. Ben onu iffetli ve takva sahibi olmadığı için azletmiş değilim. ... Ancak senin o yöredeki Müslümanlardan daha fazla yararlı olabileceğine inanıyorum. ... Senden önce onun yerine birisini göndermişim ama oraya ulaşamadan öldü. Eğer Allah Teâlâ bu görevi üstlenmeni dilerse oraya ulaşsın. Yok eğer Utbe'nin yerinde kalmasını dilemişsen de gideceğin yere varamazsın. Hüküm ve emir âlemlerin Rabb'i olan Allah Teâlâ'nındır. ..." (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 279-280; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1: 265).

¹⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 280; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât*, 72; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 348; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 4: 71-72; Safedî, *el-Vâfi*, 20: 41; Alâ'nın Sa'd b. Ebî Vakkas'ın Kadisiye zaferini kışkırdığı, aynı başarıyı elde etmek için ordu toplayıp İran topraklarında savaşıp yenildiği ve bu sebeple azledilip Sa'd b. Ebî Vakkas'ın emrine verildiği (İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi, 2: 492-494; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 7: 137-139; İbn Haldûn, *el-İber*, 2: 109) h. 21. yılda da vefat ettiği ile ilgili de bilgiler nakledilmiştir (İbn Kesir, *el-Bidâye*, 7: 176-188; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, 1: 264.). Ancak onun gibi bir emir ve de kerametleriyle meşhur birisinin h.14. ile h. 21. Yıl arası faaliyetlerine dair başka bir bilgi nakli olmadığı için h. 14. Yıldaki vefat

sonrası Ebû Hüreyre Bahreyn'e döndü ve onun yerine vali tayin edildi.¹⁴⁵ Ebû Bekre ise Basra'ya gitmiştir.¹⁴⁶ Basra valisi Utbe b. Gazvan da görevi gereği yapması gereken gazalara başlamıştır.¹⁴⁷

SONUÇ

Mekke idaresinde etkili olan Ümeyyeoğullarının anlaşmalısı olan bir ailenin ferdi olup aynı zamanda Mekke'deki az sayıda okuma yazma bilenler arasında olması, Alâ'nın gerek eğitim gerekse idari bilgiye ve tecrübeye sahip olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca o ve ailesi -henüz İslâm'a girmemişken- Mekke dönemi Müslümanlara karşı mutedil tavır sergileyenler arasında olduğu izlenimi vermektedir. Onun bu konumu, Hz. Peygamber (s) tarafından bilindiği için İslâm'a girip hicret etmesiyle birlikte hemen önemli vazife olan kâtiplikle görevlendirilmesinin yolunu açmıştır. Diğer taraftan Allah Resûlü, büyük olasılıkla onun hitabet ve siyasetteki kabiliyetinin yanı sıra Bahreyn Emirliği ile münasebetini de dikkate alarak onu, Bahreyn emiri Münzir b. Sâvâ'ya elçi olarak göndermiştir. Münzir b. Sâvâ'nın İslâmiyet'i kabulünde etkisi olduğuna inandığımız veciz bir hitabesiyle de Hz. Peygamber'in onu elçi seçmesindeki ileri görüşlülüğünü adeta ispat etmiştir. Alâ b. Hadramî, yaptığı bu başarılı elçilikle büyük bir bölgenin halkının barış yoluyla İslâm'la tanışmasının ve kısa sürede Müslümanların hakimiyeti altına girmesinin yolunu açmıştır. Allah Resûlü onu, Mekke'nin fethi sonrası aynı bölgeye dinin yayılmasına katkıda bulunması, emir Münzir'in yanı sıra İslâmi hükümlerin bölgede hâkim olması için mücadele etmesi, İslâm'ın ön gördüğü vergi sisteminin uygulanması, zekât ve cizye tahsili yapması göreviyle amel tayin etmiştir. Bu görevini de azami bir titizlikle yerine getiren Alâ, halkın büyük bir kitlesinin İslâm'a girmesinde etkili olmuş, gayrimüslimleri ise yaptığı cizye antlaşmalarıyla Allah Resûlü'nün talimatları doğrultusunda İslâm devletine tabi hale getirmiştir. Müslüman zenginlerden topladığı zekâtı fakirlerine dağıtarak bölge ekonomisinin düzelmesine katkı sağladığı gibi gayrimüslimlerden topladığı cizye gelirlerini Medine'ye göndererek Medine halkının maddi sıkıntısının giderilmesine de yardımcı olmuştur. Her ne kadar Allah Resûlü onu görevinden azletmişse de onun bu azli hususunda kınayıcı bir ifade kullanmamıştır. Halife Hz. Ebû Bekir, Alâ'yı bölgeye emir olarak tayin ederken: "Allah Resûlü'nün döneminde yaptığın gibi senden görev bekliyorum" diye telkinde bulunması da onun yaptığı yanlışlar nedeniyle azledilmediğinin ispatıdır. Gerek Hz. Peygamber dönemi bölge idarecisi ile ilişkilerinde gerek Hz. Ebû Bekir dönemi

bilgisi daha muteberdir kanaatindeyiz. Ayrıca râvilerin olayları aktarırken isimleri karıştırmış ihtimali olabileceği gibi onun bölgedeki başarılarını hazmedemeyen birilerinin onu kıskanarak başarısızlık ve azledilme gibi olumsuzlukları yükleme gayesiyle kurgusal rivayette bulunmuş olmaları da muhtemeldir. Zira onun hakkında övgü maksatlı aktarılan kerametlerle ilgili rivayetlerde de bunları görmekteyiz (Endelüsi, *el-İktifâ'*, 3: 85).

¹⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 280; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât*, 156, 192; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 1: 348; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi*, 2: 492-494; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 4: 71-72.

¹⁴⁵ Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ'*, 1: 263.

¹⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5: 280.

¹⁴⁷ Halife b. Hayyât, *et-Tabakât*, 156, 192.

mürtedlerle savaşırken yerel emir ve komutanlarla koordineli çalışmalarında merkezi haberdar edip idarenin desteğini arkasına almasıyla yönetime itaatten ayrılmayan bir görüntü çizmiştir. Bu tutum ona, mürtedleri itaati altına alma başarısı getirdiği gibi Sâsânî hâkimiyeti altındaki bazı topraklar üzerindeki fetihlerde de etkili olmasını sağlamıştır. Hz. Ömer döneminde de yaptığı fetihlerle göz dolduran Alâ, Basra bölgesindeki fetihleri yürütmesi için yeni bir valilik ile taltif edilmiş ancak yeni görev yeri için ömrü vefa etmeyerek yolda vefat etmiştir.

Alâ b. Hadramî, İslâm'a girdikten sonra Allah yolunda hicretle başladığı hak dini yaşama gayreti, Allah Resûlü'nün verdiği vazifeyi en güzel bir şekilde yerine getirme sorumluluk bilinci, dini sulh yoluyla yayma azmi ve gerektiğinde silahla yapılan cihattaki cesaretinin yanı sıra Resûlullah'a ve râşid halifelerine Allah için itaati içselleştiren örnek bir mümin tablosu ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- Ahmet Cevdet Paşa. *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*. Sad. Metin Muhsin Bozkurt. 2 Cilt. İstanbul: Dergâh Ofset Tesisleri, 1997.
- A'zamî, Mustafa. "Asr-ı Saadette Yazı ve Vahiy Kâtipleri". *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*. I: 153-216. Ed. Vecdi Akyüz. 4 Cilt. İstanbul: Beyan Yay., 2006.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ. *Ensâbü'l-Eşrâf*. Thk. Muhammed Hamîdullah. 13 Cilt. Dâru'l-Maarif, ts.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ. *Fütûhu'l-büldân*. Trc. Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yay., 2013.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *Delâ'ilü'n-nübüvve*, Nşr. Abdül-Mu'tî Kal'acı. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Endelüsî, Ebû'r-Rebî' Süleymân b. Mûsâ el-Kelâ'. *el-İktifâ' bimâ Tazminehu min Meğazî Resûlullah ve's-şelâseti'l-Hulefâ'*. Thk. Muhammed Kemâlüddîn İzzüddîn Ali. Beyrut: Dâru'n-Neşr, 1417.
- Erkal, Mehmed. "Cizye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 42-45. İstanbul: TDV Yay., 1993.
- Fayda, Mustafa. "Bâzân". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 5: 283-284. İstanbul: TDV Yay., 1992.
- Güner, Ahmed, "Asr-ı Saadette Mescidler/Camiler ve Fonksiyonları". *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm*. 3: 211-260. Ed. Vecdi Akyüz. 4 Cilt. İstanbul: Beyan Yay., 2006.
- Halebî, Ali b. Burhâniddîn. *İnsânü'l-uyûn fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn: es-Sîretü'l-Halebiyye*. Thk. en-Nâşir Dâru'l-Ma'rife. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1400.

- Halife b. Hayyât, Ebû Amr Halife b. Hayyât b. Halife. *Kitâbü't-Tabakât (Tabakâtü'r-ruvât)*. Nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. Riyâd: Dâru Tıbbiyye, 1402/1982.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh. *Mu'cemü'l-büldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1397/1977.
- Hamîdullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. Trc. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yay., 2004.
- Hamidullah, Muhammed. *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye: Hz. Peygamber Döneminin Siyasî-İdarî Belgeleri*. Trc. Vecdi Akyüz. İstanbul: Kitabevi, 1997.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşhâb*. Thk. Âdil Mürşid. Amman: Dârü'l-A'lâm, 1423/2002.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *ed-Dürer fi'htişâri'l-meğâzi ve's-siyer*. Nşr. Şevki Dayf. Kahire: Vizâretü'l-Evkâfi'l-Mısriyye, 1415/1995.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-târih Tercümesi*. Trc. M. Beşir Eryarsoy - Ahmed Ağırakça. 12 Cilt. İstanbul: Bahar Yay., 1987.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-Sahâbe*. Thk. Ali M. Muavvaz - Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer Şihâbüddîn. *el-İşâbe fî temyizi's-şahâbe*. Thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ciil, 1412.
- İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen. *Kitâbü'l-İber ve divânü'l-mübtede' ve'l-haber...*, Thk. Halil Şühâde - Süheyl Zekkâr. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1421/2001.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb. *es-Sîretü'n-nebeviyye: Hz. Muhammed'in Hayatı*. Trc. İzzet Hasan - Neşet Çağatay. 4 Cilt. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971.
- İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb. *Zâdü'l-me'âd*. Trc. Şükrü Özen. 6 Cilt. İstanbul: İklim Yay., 1998.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbüddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Trc. Mehmet Keskin. 14 Cilt. Ankara: Çağrı Yay., ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Kâtib. *e't-Tabakâtü'l-kübrâ*, Thk. Ali Muhammed Ömer. 13 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1421/2001.

- İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'amerî. *'Uyûnü'l-eşer fî fününi'l-meğâzi ve'ş-şemâ'il ve's-siyer*. Thk. Muhammed el-İd el-Hatrâvî - Muhyiddin Mestû. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Ma'rifetü's-sahâbe*. Thk. Âdil b. Yusuf b. el-Azîzî. 7 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Vatân, 1419/1998.
- Kandemir, M. Yaşar. "Ebû Hüreyre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 160-167. İstanbul: TDV Yay., 1994.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir b. Muhammed. *et-Terâtîbü'l-İdâriyye: Hz. Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*. Trc. Ahmet Özel. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 1990-1993.
- Numânî, Mevlânâ Şiblî. *Sîretü'n-Nebî-Son Peygamber Hz. Muhammed*. Trc. Yusuf Karaca. İstanbul: İz Yayıncılık, 2005.
- Önkâl, Ahmet. "Alâ b. Hadramî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 310. İstanbul: TDV Yay., 1989.
- Safedî, Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. Thk. Ahmed Arnaûd - Türkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâs, 1420/2000.
- Saîd Havvâ. *el-Esâs fi's-sünne: Hadislerle İslâm Tarihi*. Trc. M. Ahmed Varol. 7 Cilt. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1989.
- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî. *Târîhu'l-hulefâ'*. Nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd. Mısır: Matbâatü's-Sa'âdeti, 1371/1952.
- Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es-Süheylî. *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*. Thk. Tâhâ Abdürraûf Sa'd. 4 Cilt. Kahire, 1387- 1390/1967-1970.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*. Trc. Zakir Kadiri Ugan - Ahmet Temir. 5 Cilt. İstanbul: Meb Yay., 1992.
- Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd. *Hz. Peygamber'in (s) Savaşları*. Thk. Marsden Jones. Trc. Musa K. Yılmaz. 3 Cilt. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2007.
- Ya'kübî, Ahmed b. İshak b. Ca'fer, *Târîhu'l-Ya'kübî*. Thk. Abdülemîr Mühennâ. Beyrut: Şirketü'l-A'lamiyyeti li'l-matbuât, 1431/2010.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. Thk. Şuayb el-Arnaûd - Hüseyin el-Esed. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1405/1985.